

# Les traduccions de l'obra de Mercè Rodoreda

JOAQUIM MALLAFRÈ  
Universitat Rovira i Virgili

## RESUM

La primera part de la ponència tracta del nombre de traduccions de Mercè Rodoreda a altres llengües: a part de fragments i contes en antologies i revistes, catorze de les seves obres han estat traduïdes per seixanta-cinc traductors a trenta-tres llengües, pròximes com l'espanyol, remotes com l'àrab i el japonès, i minoritàries com el basc i el sard. *La plaça del Diamant* és la més traduïda, en alguns casos més d'una vegada a la mateixa llengua. La segueixen *Mirall trencat*, *Aloma*, *El carrer de les Camèlies* i *La mort i la primavera*, per aquest ordre. La segona part de la ponència analitza aspectes del procés traductor: traductors i estratègies lingüístiques. Es tradueix Rodoreda per l'interès que ha despertat l'autora i el seu país, per motius acadèmics o simplement a partir d'encàrrecs de les editorials. Les traduccions directes són la regla, però també se'n fan d'indirectes, sobretot a través del castellà. S'assenyalen algunes dificultats i solucions en diverses llengües. També es parla de la política editorial i de la recepció per part de lectors i crítics en alguns països.

## RESUMEN

La primera parte de la ponencia trata del número de traducciones de Mercè Rodoreda a otras lenguas: aparte de fragmentos y cuentos en antologías y revistas, catorce de sus obras han sido traducidas por sesenta y cinco traductores a treinta y tres lenguas, próximas como el español, remotas como el árabe y el japonés, y minoritarias como el vasco y el sardo. *La plaça del Diamant* (*La plaza del Diamante*) es la más traducida, en algunos casos más de una vez a la misma lengua. La siguen *Mirall trencat* (*Espejo roto*), *Aloma*, *El carrer de les Camèlies* (*La calle de las Camelias*) y *La mort i la primavera* (*La muerte y la primavera*), por este orden. La segunda parte de la ponencia analiza aspectos del proceso traductor: traductores y estrategias lingüísticas. Se traduce a Rodoreda por el interés que ha despertado la autora y su país, por motivos académicos o, simplemente, a partir de encargos editoriales. Las traducciones directas son la regla, pero también existen traducciones indirectas, sobre todo a través del castellano. Se señalan algunas dificultades y soluciones en diversas lenguas. También se habla brevemente de la política editorial y de la recepción por parte de lectores y críticos en algunos países.

## ABSTRACT

The first part of this paper discusses the number of translations of Mercè Rodoreda's works into other languages: apart from fragments and short stories in anthologies and magazines, fourteen of her works have been translated by sixty-five translators into thirty-three languages, from Spanish to Arabic and Japanese, and into minority languages such as Basque and Sardinian. *La plaça del Diamant* (*The Pigeon Girl / The Time of the Doves*) has been the most widely translated, sometimes more than once into the same language. This is followed by *Mirall trencat* (*A Broken Mirror*), *Aloma*, *El carrer de les Camèlies* (*Camelia Street*), and *La mort i la primavera* (*Death in Spring*), in this order. The second part of the paper points out aspects of the translating process: types of translators and linguistic strategies. The translations of Rodoreda respond to the growing interest in her work and her country, either for academic reasons, or simply for the interests of publishers. Direct translations are the rule, but indirect translations, mainly through Spanish, are not uncommon. Some difficulties and solutions in several languages are mentioned. The paper also discusses publishing policies and the reception of readers and critics in certain countries.

Si bé el meu interès per Mercè Rodoreda com a lector ve de lluny, és des de la meua incorporació al Patronat Mercè Rodoreda, de l'Institut d'Estudis Catalans, que hi he dedicat una atenció més detallada. No podria aspirar a entrar en la seva biografia o en l'anàlisi interna del seu univers creatiu, on grans especialistes, Carme Arnau en primer terme, han bastit un sòlid aparell crític. Com que m'he dedicat a la traducció d'alguns autors al català, sí que m'interessa la projecció que Mercè Rodoreda ha tingut en altres llengües, aspecte que ens en ratifica la importància, i, des d'una aproximació més personal que acadèmica (pel que té de crònica d'un contacte amb traductors de la Rodoreda), m'interessen les característiques del treball de traducció de la seva obra. No parlaré aquí dels treballs, tesis doctorals, col·loquis i debats que ha originat la seva obra a l'estranger. Intentaré (1) donar unes xifres concretes de traducció que ens diuen fins a quin punt Mercè Rodoreda es pot trobar en d'altres indrets, i dedicaré una segona part (2) al procés traductor; a veure, amb alguns exemples (2.1), quina és la tipologia dels traductors per una banda, (2.2) amb quines dificultats s'han trobat en aspectes interns de la traducció: opcions, complexitats lingüístiques i contextuals, per acabar (3) donant algunes dades sobre la recepció de les traduccions, aspectes que ens poden apropar, de vegades mitjançant l'anècdota, al contacte més viu amb la traducció en general i amb la de Rodoreda i els seus traductors en particular.

Mercè Rodoreda ja fa temps que consta a les llistes d'autors catalans més traduïts a d'altres llengües. Sens dubte és l'autora moderna que ho ha estat més en la segona meitat del segle xx, i l'interès per ella no decau en aquests primers anys del segle xxi, ja d'abans de la Fira del Llibre de Frankfurt, ara amb motiu del centenari del seu naixement i, no cal dir-ho, per la qualitat de la seva producció, que aquesta commemoració no fa més que subratllar. Segons Judith Sánchez,<sup>1</sup> de les seves dotze novel·les, se n'han traduït vuit (no s'han traduït les rebutjades per l'autora); de cent quaranta-cinc relats, se n'han traduït cent deu. Menys afortunats han estat els seus poemes: de cent cinc, se n'han traduït vint-i-quatre. Però fins i tot el seu teatre i epistolaris tenen alguna versió forana. El panorama no pot ser més favorable. Quines obres s'han traduït més? A quines llengües?

## 1. TRADUCCIONS

Consulto la informació que tenim, si bé els projectes en curs fan que qualsevol inventari hagi de ser actualitzat sovint. Mercè Rodoreda ha estat traduïda a trenta-tres llengües per seixanta-cinc traductors que han produït noranta-set traduccions

1. Trobada de Traductors de l'obra de Mercè Rodoreda, Barcelona, ILC-IEC, del 13 al 15 de desembre de 2007. La segona part de la meua ponència ha estat possible, essencialment, gràcies a aquesta trobada.

en forma de llibre. Ens en pot passar per alt alguna, sobretot si ha sortit al marge de la Fundació Mercè Rodoreda, que en té els drets, o de les subvencions ordinàries de la Institució de les Lletres Catalanes o de l'Institut Ramon Llull. No detallo les traduccions parcials, de les quals hem recollit una quarantena llarga de referències (si bé estudis concrets sobre alguna llengua n'assenyalen moltes més), que consisteixen en fragments, algun conte o recull, apareguts en revistes, antologies i seleccions, d'un gruix molt considerable.

Tretze llibres de Mercè Rodoreda,<sup>2</sup> dels dinou que va escriure, són coneguts en altres llengües, a banda d'alguna antologia de gruix. *La plaça del Diamant* és l'obra que té més traduccions, trenta-sis, i és aquesta la primera obra seva que generalment es tradueix (no s'ha traduït a l'eslovac, que ha optat per *Jardí vora el mar* i *Mirall trencat*). En alguna llengua, *La plaça del Diamant* ha estat traduïda dues vegades: a l'anglès, a l'espanyol (també d'*Aloma* tenim versió doble), a l'italià, al neerlandès i al portuguès. En aquest últim cas, se n'ha publicat una a Portugal i una altra al Brasil (passa el mateix amb *Mirall trencat*), on la presència de l'editorial Planeta ha propiciat traduccions d'obres catalanes. Es va traduir ben aviat a l'espanyol (1965), a l'anglès (1967) i els anys setanta a l'italià, al polonès, al francès, al txec i al japonès, per aquest ordre. Ha aparegut fa poc la traducció a l'hebreu i a l'àrab i està a punt de sortir la traducció al sard. També s'ha publicat en llengües pròximes com ara el gallec i el basc, i a més remotes, als països del centre i est d'Europa o al vietnamita, a l'hindi i al xinès mandarí.

Si bé *La plaça del Diamant* és la més traduïda, la resta de la seva obra és coneguda en diversa mesura. S'han traduït quinze obres seves a l'espanyol, tretze a l'italià, vuit al francès, set a l'alemany, sis a l'anglès, cinc al portuguès i a l'holandès, quatre al suec i una o dues a les llengües restants.

Hi ha traductors ocasionals, d'una obra i prou, però hi ha bastants casos de traductors del català que s'han dedicat a fons a les obres de la Rodoreda i a la seva difusió i a la publicació parcial d'altres mostres que les que aquí esmentem. Angelika Maass ha traduït sis llibres a l'alemany; Clara Romanò i A. M. Saludes, sis i quatre, respectivament, a l'italià; Bernard Lesfargues, quatre al francès, i amb tres obres traduïdes esmentem David Rosenthal a l'anglès; Jana Balacciu Matei, amb la col·laboració de Xavier Montoliu, al romanès, i Miguel Ibáñez al suec.

També tenen una presència notable en altres llengües: *Mirall trencat* amb tretze traduccions, *Aloma* amb vuit, *El carrer de les Camèlies* amb set, *La mort i la primavera* amb cinc i *La meua Cristina i altres contes* i *Quanta, quanta guerra...* amb quatre. Diversos projectes en procés avançat de traducció faran augmentar el nombre de traduccions d'algunes d'aquestes obres ben aviat, i *Viatges i flors*, *Vint-i-dos contes*

2. Catorze, si comptem les *Cartes a l'Anna Murià*, no pensades com a llibre originàriament, que han estat traduïdes a l'italià.

—sovint traduïts amb el nom d'un d'ells: «Cop de lluna»— i *Jardí vora el mar* ja havien merescut una atenció creixent. Les altres obres traduïdes, encara que només ho siguin una o dues vegades, són *Semblava de seda*, *La senyora Florentina i el seu amor Homer* i la novel·la inacabada *Isabel i Maria* i *Cartes a l'Anna Murià*. Cal insistir que, sobretot els contes, apareixen sovint en antologies i en les seleccions a què ens referíem abans, cosa que n'eixampla la difusió.

La quantitat de traduccions a d'altres llengües és, com veiem, molt considerable. Caldria saber la difusió que han tingut, les tirades i el nombre de vendes, la recepció de la crítica, la presència en revistes i suplementes literaris, la projecció a d'altres mitjans. No en tenim prou dades. Sens dubte el fet que *La plaça del Diamant* o *Mirall trencat* hagin tingut versions cinematogràfiques o serials televisius ha multiplicat el coneixement de les obres entre el públic en general. Les diverses versions teatrals catalanes, d'obres de teatre, però també de narrativa, han tingut una presència més enllà de la lectura. Cal subratllar que *La plaça del Diamant* s'ha escenificat en francès a París i a Lió, en dues versions teatrals, i en neerlandès la va dirigir Bob de Moor el 1996 a Bruges i va anar de gira pel país amb un ressò notable.

Les traduccions a llengües estrangeres recolzen substancialment en les subvencions, abans de la Institució de les Lletres Catalanes i ara de l'Institut Ramon Llull. No ens ha d'estranyar. La necessitat de seguir impulsant les traduccions amb una política cultural adequada és imprescindible. No oblidem que el Regne Unit és el país que més promou la seva literatura a través del British Council i les subvencions ministerials; el segon país és França, seguit a poca distància d'Alemanya; el quart és Itàlia, que hi dedica més del doble de recursos que hi aporta l'Institut Cervantes (Cambra *et al.*, 2003, p. 24). La decidida ajuda per part de les nostres institucions a la projecció exterior de la Rodoreda —i interior, és clar!—, com a la d'altres autors catalans, és una inversió cultural del tot rendible.

## 2. PROCÉS TRADUCTOR

### 2.1. Tipologia dels traductors

Va ser molt profitosa per a mi la trobada de traductors de Mercè Rodoreda de desembre passat, citada en nota, que vaig coordinar. Encara que no mostri grans novetats, em sembla interessant acostar-nos a aquesta intrahistòria, que sovint ens queda molt lluny. Hi quedaven reflectits els impulsos, les tipologies dels traductors de Rodoreda. Els qualificaria d'entusiastes, acadèmics i professionals, per aquest ordre. És clar que la impressió és sobre els traductors que van assistir a la trobada i potser els primers i els segons s'hi van acollir amb més facilitat. Entenguem-nos: d'entusiasta qualifico el traductor o traductora que s'ha acostat a l'obra de la Rodoreda —i en molts casos a d'altres autors catalans— per amor a

la seva obra i, moltes vegades, per amor a Catalunya, fruit d'un coneixement inesperat del país, de l'amistat o fins i tot de l'amor per algú d'aquí. Com que es tractava de gent sensible i amb preparació acadèmica, no cal dir que han abordat la seva tasca amb general solvència i hi ha qui després de traduir Rodoreda s'ha dedicat a la traducció més professionalment. Un segon grup s'ha introduït en la nostra literatura a través d'algun departament de filologia hispànica que té estudis de llengua i de literatura catalana amb més o menys amplitud. La labor dels lectors de català ha ajudat a cridar-hi l'atenció i a descobrir-ne les excel·lències. Els estudiosos, menys moguts per sentiments «patriòtics», han incorporat al seu currículum la dedicació a aquests estudis o traduccions. I, finalment, alguns traductors professionals, potser de literatura castellana i que si es tractava del català recorrien a traduccions prèvies en castellà o anglès, han acabat aprenent prou la llengua per a traduir-la directament. I a partir del ressò d'alguns esdeveniments com la Fira de Frankfurt, traductors del català han rebut més encàrrecs i han passat de traduccions acadèmiques a editorials més comercials. Com ja hem insinuat, els límits entre els grups són imprecisos i hi ha freqüents transvasaments i combinacions mixtes.

### 2.1.1. *Entusiasta*

Em va cridar l'atenció l'actitud militant del primer grup, potser el més nombrós de la reunió. És típica dels traductors del català? No cal dir que a totes les llengües hi ha qui tradueix per l'atracció que sent per una determinada obra o cultura. No cal dir, tampoc, que aquesta actitud és molt lloable, però que l'èxit d'una literatura consisteix a tenir una demanda editorial prou assentada, independentment de l'interès personal del traductor. I de traductors professionals als quals surti a compte dedicar-se a la literatura catalana, encara que també facin traduccions d'altres llengües, no en trobaríem gaires. Però no deixa de cridar l'atenció, com una característica especial, que alguns traductors llegissin Rodoreda primer en castellà, empesos per la crítica positiva de García Márquez o d'Antonio Tabucchi, o per recomanacions i crítiques a l'atzar, i definissin aquest descobriment i el de la literatura catalana com el camí de Damasc que els va *convertir* en traductors; fins i tot, en el cas del traductor al francès, occità d'origen, i del traductor al sard, com un mitjà de revalorar la pròpia llengua, minoritzada, ajudant-ne una altra que als seus ulls ha reeixit a sobreviure amb excel·lència literària. Com que no hi ha vida occitana normal, la traducció del català serveix, d'alguna manera, la causa occitana, diu Bernard Lesfargues, fundador de l'editorial Fédérop, traductor de Jaume Cabré i d'altres autors catalans, però a qui Mercè Rodoreda va portar a traduir del català després de traduir Vargas Llosa i altres escriptors en castellà. Per a Giacomo Ledda, metge arrelat aquí, amb amor al català i al sard, la traducció és un «homenatge al català a través del sard» i una eina possible per a la conservació del segon, que

es troba en un estat molt precari. Troba més encoratjament a Catalunya que a Sardenya.

Un cas de dedicació traductora exclusivament catalana és el de Jana Balacciu Matei. Till Stegmann la va fer anar a Barcelona l'any 1991 i es va enamorar del català al cap de les sis setmanes d'estudi i d'escoltar-lo, d'acostar-se a la història i a la gent del país. Mercè Rodoreda la va seduir i amb Xavier Montoliu, que va anar a Romania com a lector, van tenir l'oportunitat de traduir *La plaça del Diamant* en rebre la proposta de corregir una versió des del castellà, «correcta, però plana —diu ella—, semblava un llibre de jardineria», sense cap gràcia. Van decidir traduir-la ells dos i això va decidir el destí de la Jana com a traductora, amb un interès per la qualitat més que pel nombre de lectors, interès que la porta fins i tot a dedicar part dels ajuts de la ILC a pagar la impremta.

Maite González, la traductora al basc, va rebre l'impacte dels contes i es va sentir identificada amb l'«aire fresc» de la República, que no tenia paral·lelismes literaris femenins en basc, i que era un testimoni de la memòria històrica que la interpellava amb la seva «escriptura parlada».

Consultar amics catalans, escoltar com parlen les dones durant un viatge en tren, la dependent d'una botiga o una veïna que era identificada amb Colometa; els parlants de la llengua de destí en alguns casos, o la consulta de diverses lectures en altres, ajuda a reproduir el personatge d'una manera realista o, més aviat, versemblant. L'atenció a la fraseologia pròpia, als dialectalismes, feien descobrir Colometes, amb qui sovint establien uns lligams profunds, o en reproduïen el llenguatge en la seva llengua, els traductors al neerlandès, al txec, al búlgar, etcètera, de vegades fins i tot sense tenir-ne garantida la publicació. Rami Saari, traductor hebreu professional de més de cinquanta obres, va estar ingressat una temporada en un hospital de Barcelona, on va descobrir Mercè Rodoreda i va estudiar català. *La plaça del Diamant* va ser la seva primera traducció del català.

Les manifestacions d'identificació amb l'autora i amb la seva obra, i d'ella amb la llengua i la literatura que la possibilita, sorprenen per la seva vehemència, encara que, lògicament, entre les persones assistents a la trobada hi hagués les més motivades.

### 2.1.2. Acadèmica

Molts dels traductors esmentats havien conegut la literatura catalana en un temps de lluita a la qual, per afinitats generacionals, ideològiques o afectives, se sentien pròxims. Una situació sortosament més normal, fruit dels intercanvis d'estudiants, dels estudiosos de filologia hispànica que han contactat amb el català quan és present als departaments respectius, afavoreix l'aparició de traductors diferents, que publiquen en revistes i editorials universitàries com a activitat de la seva trajectòria acadèmica.

Hi trobem també elements del grup anterior. La traducció a l'hindi i no a l'anglès no deixa d'inscriure's en una visió postcolonialista que fa veure amb simpatia les literatures de territoris amagats per altres llengües i cultures dominants. Però predomina l'esperit universitari d'estudiar una autora amb valor propi, susceptible de ser comparada a d'altres autors que han aportat alguna cosa a la literatura universal i que dóna peu a estudis i ressenyes acadèmiques. No estudiarem aquí aquests estudis, que serien objecte d'una altra ponència. Només assenyalem que al llibre de Maria Isidra Mencos (2003), de les 198 fitxes bibliogràfiques que conté, hi ha en anglès una seixantena d'estudis i sis tesis doctorals, i cinc treballs en italià, tres en francès, dos en alemany i un en hongarès. Des d'aleshores ençà tenim referències d'altres tesis de doctorat o de llicenciatura.

### 2.1.3. *Professional*

Els traductors professionals reben l'encàrrec de traduir Rodoreda com podrien rebre'l de traduir un altre autor i, per a ells, és una ajuda que se n'hagi fet traducció al castellà o a l'anglès. En aquest camp, la traducció indirecta és útil per a la traducció a llengües remotes, que és difícil que s'acostin al català directament, si no hi ha llengües pont que els el facin assequible. Això no vol dir que un encàrrec editorial no provoqui una altra traducció més tard pel mateix traductor, atret per la primera experiència amb el text. És el cas del teatre al castellà que va dur a terme M. Carme Alerm. I ja hem vist altres casos mixtos en els apartats anteriors.

## 2.2. Aspectes intern de la traducció

### 2.2.1. *Opcions*

La traducció directa, més aconsellable, conviu al món editorial amb la traducció indirecta, legítima i útil per a les obres en llengües minoritàries que, si no són traduïdes a llengües de gran abast, difícilment seran conegudes en països allunyats. És clar que la traducció indirecta pot tenir defectes; els propis de donar a conèixer una obra per llengua interposada, als quals es poden afegir circumstàncies especials, com el fet que en algun règim totalitari hagi estat el refugi d'autors censurats que s'hi havien de guanyar la vida, com passava a Romania sota el domini comunista, amb resultats bons literàriament però amb poca relació amb l'original.

La major part de traduccions són obra d'un sol traductor, però no és excepcional la traducció en equip: entre un català i un traductor natiu, o bé, com en la traducció de *Mirall trencat* a l'hindi, entre dues traductores, Vijaya Venkataraman i Maneesha Taneja, que n'han fet una part cadascuna i que al final han revisat l'obra conjuntament.



Predomina l'anostrament sobre la traducció estrangeritzant, amb diversos matisos i criteris: hi ha d'haver fidelitat, però no hi ha fidelitat sense llibertat (Brunella Servidei); el traductor ha de ser com un actor que adopta l'altra personalitat, no imposa la seva (Maia Guenova); les formes de la llengua d'arribada no cal que siguin les utilitzades cada dia, però han de ser possibles (Jana B. Matei); cal anar alerta amb la falsa simplicitat de l'oralitat. Traduïm amb el material que proporciona la llengua d'arribada; la majoria s'inclina per respectar l'original, però amb la llengua que té a mà (Adri Boon); es pot recórrer als dialectes per a les plantes (Maite González) o a la traducció literal si es desconeix l'equivalent; al capdavant no tots els noms de plantes que cita Mercè Rodoreda són reals. En castellà, Enrique Sordo opta per una traducció més literal i Pere Gimferrer per una de més personal, si bé la seva correspondència amb l'autora li legitima moltes solucions. Els editors també hi diuen la seva: els búlgars han reelaborat *La pell freda* i són els qui exerceixen la crítica; només volen traducció sense comentaris i poden imposar el títol i tot.

El canvi de títol es dona de vegades ja en l'obra original. *La plaça del Diamant* no es deia així quan Mercè Rodoreda la va presentar al Premi Sant Jordi. La tria inicial, per part de l'autor, segueix de vegades camins complexos. *Colometa*? *La plaça del Diamant*? Algú creu que *Colometa* no va guanyar el premi per culpa del títol; a Pla li semblava un títol de sardana. Però és coherent amb títols com *Aloma*, *Cecília C.*, on el nom real de la protagonista és un altre o no es coneix del tot. *Un terrat de Gràcia* havia estat proposat per Joan Sales, *Un vol de coloms* per Rodoreda. Encara es va pensar en *La senyora dels coloms* abans del definitiu *La plaça del Diamant*, on el títol metafòric va passar a metonímic, com assenyala Josep Miquel Sobrer. L'anglès prefereix *The Pigeon Girl* (1967) a la traducció britànica i *The Time of the Doves* (1981) a la nord-americana.<sup>3</sup> *Colometa* (1987 i 2007) és reprès en neerlandès, ja des de la primera traducció, d'Elly Bovee, perquè li semblava un nom suggeridor. La segona traducció, d'Adri Boon, va conservar el títol per interès de l'editor; calia que l'obra fos identificada amb la que ja existia, si bé en va encarregar una altra traducció per estimular l'interès de la crítica, que no s'hauria ocupat d'una reedició. A més, l'existència d'una plaça del Diamant o topònims relacionats a Anvers i voltants (Diamantplein, Diamantstraat) no aconsellava la traducció literal. Ara bé, generalment els títols es tradueixen literalment i, en canvi, en la major part de traduccions no es tradueixen els topònims ni els antropònims.

Petites variacions, limitades a l'article, les trobem a *Mirall trencat: A broken mirror*, *Lo specchio rotto* (marcat per l'editora italiana), i d'altres a *Comme de la soie*

3. Dominic Keown (2005) analitza la traducció de David Rosenthal i critica la inclusió de *doves* al títol perquè no respecta la literalitat i per les connotacions del mot, diferents que les dels *coloms* de la Rodoreda; *pigeons* hi coincidiria més.

(Maintenant & Bleton, 1991), *Une baleine nommée Cristina et autres nouvelles*, o *Un vestido nero con pailletes: lettere 1939-1956*, en aquest cas per a batejar les cartes a l'Anna Murià. El títol d'un conte dóna nom al conjunt a *Colpo di luna* o *Licâr de lunâ* (*Vint-i-dos contes*).

L'ús de les notes de traductor també és desigual. Molts les eviten, per manca de costum de la llengua, perquè es limiten a una traducció estricta, a la qual, però, es pot afegir un prefaci o un postfaci, o d'altres les fan servir lliurement quan les creuen necessàries.

En algun cas, diversos traductors poden adoptar solucions diferents. La Zerafina d'un conte surt a l'obra teatral *La senyora Florentina i el seu amor Homer*. Calia seguir la traducció castellana del conte? S'hi empraven vulgarismes que no es corresponien amb la llengua de Serafina, correcta tret del parlar papissot. La traducció la qualifica abusivament de «pava». M. del Carme Alerm va optar per «ceceosa» a la seva traducció del text teatral.

### 2.2.2. Dificultats lingüístiques

Les diverses llengües tenen estructures diferents. Més, com més remotes. Però en les pròximes també hi ha dubtes: es recorre a una planta més familiar? Se suprimeix l'article personal?

Referint-se al ciríl·lic, Maia Guenova, traductora al búlgar, opina que els caràcters no tenen importància. Però cal adoptar decisions. En hebreu hi ha menys vocals que en català; només té: *a, e, i, o, u* curtes. La lectura de l'hebreu de Rami Saari sona més valencià que català [karré gran] (sense erra final, però), [mersé] [kolometa].

El polisíndeton sona forçat en moltes llengües (en holandès, per exemple, s'evita des de l'escola). El txec no usa gerundis, però té verbs definits i indefinits. El sard posa el verb al final com en llatí. Cal veure quin ritme resulta en la solució final per a harmonitzar la literalitat i l'estructura de la llengua d'arribada.

En hindi no hi ha tantes frases subordinades. Les repeticions i l'articulació actuen d'una altra manera. La veu de *Mirall trencat*, el punt de vista, canvia constantment. En els pronoms personals, per exemple, *le* té diverses possibilitats en hindi segons els nivells, la familiaritat, les castes. Sovint el pronom és substituït pel nom, per claredat. Quant al lèxic, recorre a l'hindustànic: hindi amb mots d'urdú, no tan formal. Conserva mots originals, del català i del castellà: *señor, señora, abanico*. La traducció és directa, però es recorre sovint a la traducció castellana. Diversos traductors remarquen que és important que hi hagi traduccions al castellà i a l'anglès. Els indis, si coneixen literatura estrangera, és a través de traduccions angleses. Hindi i anglès s'usen en àmbits professionals. El lector té tendència a identificar l'hindi amb autors populars de novel·la rosa i no està acostumat a les notes de traducció. És fàcil d'entendre la dificultat de traduir plantes, arbres, ocells, que no

existeixen al seu país. En un altre aspecte, resulta inconvenient parlar de relacions físiques, i la metàfora, la perífrasi i l'al·lusió són recursos ineludibles.

No acabariem mai d'indicar qüestions diverses que s'originen en un diàleg entre traductors. Parlant de frases fetes, qui diu «com un glop de llet» i en quin context? «Fil a l'agulla» pot ser «aguja enhebrada» o «poner manos a la obra» o «hilo a la aguja» (enregistrat aquest en castellà en una notícia periodística sobre Saramago i *La caverna*), però no sembla usual. Trobem diferents aproximacions a algunes frases en la traducció gallega de Pilar Vilaboy. Si la literalitat de «quedar com un misto» o «fer la roda» («face-la roda») no resulta gens estranya en gallec, les equivalències són més aconsellables a «quan ja era fosc» («à xunta da noite»), «la joventut va esperitada» («a fume de carozo»), «fer el tafaner» («atusmar», en comptes de «facer o fisgón», traducció literal possible). O s'opta per una traducció més neutra: «se'n rentava les mans» («que se desfacia de todo»).

Es comenten alguns errors: *buche* traduint «bútxara», *huesos* traduint «grills» (de fruita). Però convé tenir en compte el conjunt, a banda de detalls particulars.

### 2.2.3. Aspectes contextuals

Les traduccions s'acosten al marc polític de l'autora i han de veure com reflectir-lo perquè sigui intel·ligible. El marc social pot fer difícil de traduir certes coses. Com es tradueixen els nivells diastràtics de parla en certes llengües? Quin equivalent té el *senyoret* com a tractament d'una criada al fill de l'amo?

Hi ha semblances d'ambient mediterrani, però de vegades calen aclariments o solucions alternatives. Els hebreus no mengen *xufles*, encara que les trobin als diccionaris, ni beuen *orxata*. I és evident, sobretot, que se'ls han d'explicar, ni que sigui molt esquemàticament, els aspectes folklòrics, religiosos que hi ha darrere d'expressions com *el rei Herodes*, *el rei Baltasar* (Santa Claus és el seu referent nadalenc adoptat), *cintes dels escapularis*, *maces de fusta* i *xerric-xerracs* per a *matar jueus*, *escamots*, *beneir la palma*, *Diumenge de Rams* o simplement *festa major*.

## 3. RECEPCIÓ

Depèn molt dels llocs, de les polítiques de distribució, de les èpoques, de l'oportunitat. Tenim dades disperses d'alguns països. En espanyol, s'ha traduït tota l'obra de Rodoreda i es van reeditant alguns títols amb una certa regularitat.

En basc, es va fer una edició de *La plaça del Diamant* de tres mil exemplars, que no s'han exhaurit. El 1984 va tenir un cert ressò a la premsa, però poc en ambients literaris i lingüístics. Hi ha centres de cultura catalana a Sant Sebastià. Però les edicions caduquen i Rodoreda no es troba a les llibreries. Ara s'espera l'impuls del centenari.

La traducció al gallec és del 1995, d'uns cinc mil exemplars. Lectura opcional als IES. Però arriba a poca gent.

Mercè Rodoreda agrada molt a Itàlia. Se n'ha traduït gairebé tota l'obra, com hem vist, i sembla que es pot trobar amb una certa facilitat.

A Alemanya, va tenir èxit la traducció de *La plaça del Diamant* (1979): encara hi havia interès per la Guerra Civil espanyola i pel punt de vista femení. Després va venir una època més irònica, menys inclinada a aquests temes i de *Quanta, quanta guerra...*, traducció sorgida arran de la Fira de Frankfurt, no se n'han fet gaires crítiques ni ha tingut gaire ressò, segons va comentar Katharina Döbler en una conferència a l'Institut Alemany de Barcelona (17 d'abril de 2008). Però és clar que la Fira ha tingut repercussions positives. Ignasi Aragay (2008) rebla el clau quan diu: «En només un any, el 2007, van sortir publicats cinquanta-tres títols catalans en alemany, un autèntic rècord entre els països o cultures convidades a Frankfurt.» Xifres que adquireixen relleu si considerem que, quan la cultura portuguesa va ser la convidada, se'n van contractar quaranta-dos, segons s'especificava al mateix diari uns mesos abans.

El complex del *patois* explica les reticències franceses davant del català. Mercè Rodoreda és poc coneguda malgrat que hi ha un cert nombre de traduccions al francès de la seva obra. Però això no té a veure amb les vendes. L'editorial Seuil tenia por que la traducció no fos bona. *La plaça del Diamant* va ser editada per Gallimard després de llargues negociacions. N'han fet tres edicions en col·leccions diverses i és l'única que es troba al mercat. Ja hem dit que se n'havien fet dues adaptacions teatrals. El conte «La salamandra» també va ser escenificat. D'*Aloma* s'han fet dues edicions en francès (amb correccions de l'editor). *Quanta, quanta guerra...* és introbable perquè ja no existeix l'editorial que va publicar la novel·la. *Elle m'a dit sorcière* és poc coneguda perquè està editada a les Edicions del Trabucaille, d'àmbit reduït. Tampoc *La meva Cristina* ha tingut gaire difusió. Però potser les coses van canviant perquè Gallimard prepara l'edició de *Quanta, quanta guerra...* i de *La mort i la primavera*.

La primera traducció al neerlandès de *La plaça del Diamant* va conèixer set edicions i ja hem dit que recentment se n'ha fet una nova traducció.

Ben aollida pels lectors, a Txèquia se'n va fer un tiratge de dos mil cinc-cents exemplars, exhaurits en quinze dies. Però tant la crítica com els editors l'han ignorada i Jan Schejbal, el traductor txec del català, té alguna altra obra traduïda al calaix esperant la publicació.

En anglès, Rodoreda no es ven gaire. Cal tenir en compte que la llibreria no és l'element més representatiu ni hi ha la macrocefàlia europea de les capitals (Barcelona, París, Londres...) Als Estats Units tenen més importància les biblioteques universitàries i públiques, clubs de lectura, assignatures universitàries (que és on cal buscar Mercè Rodoreda, l'únic autor en català al cànon del MA al Departament

d'Hispaniques d'Indiana, gràcies a Josep Miquel Sobrer. I al PhD, amb més especialització, és possible la recerca sobre autors aliens al cànon). La lectura de la traducció espanyola és sovint inevitable entre els alumnes. *Mirall trencat* ha tingut poc ressò; no és novetat i els editors no s'interessen per un llibre publicat ja fa anys. En canvi, en revistes literàries, tradicionals o en línia, els autors catalans tenen més cabuda.

En alguns casos, un èxit de crítica no ha comportat el mateix èxit de públic. Els àmbits universitaris poden ser diferents que els àmbits del *common reader*. Cal veure, en definitiva, fins a quin punt la distribució de les obres de Mercè Rodoreda transcorre pels canals habituals de la producció literària europea. La impressió és que després d'una etapa de voluntarisme, de vocació personal per amor a Rodoreda o la literatura catalana, s'ha iniciat una etapa de professionalitat, més homologable amb les publicacions que les editorials escullen habitualment perquè hi veuen una sortida viable. La literatura catalana, no ens enganyem, encara és invisible a l'estranger per al lector corrent, però no hi ha dubte que esdeveniments com la Fira del Llibre de Guadalajara, de Frankfurt o de Londres contribueixen a la normalització desitjada.

## BIBLIOGRAFIA

- ARAGAY, Ignasi (2008). «Llibres». *Avui* (22 abril), p. 42-43.
- CAMBRA, Josefina [et al.] (2003). «La cultura i la literatura catalana en la seva projecció exterior». *Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya*, núm. 121, p. 10-39.
- KEOWN, Dominic (2005). «No Time for the Doves? Intrusion and Redrafting in the English Translation of *La plaça del Diamant*». *The Modern Language Review*, vol. 100, núm. 3, p. 659-672.
- MENCOS, Maria Isidra (2003). *Mercè Rodoreda: una bibliografia crítica (1963-2001)*. Barcelona: Fundació Mercè Rodoreda.